

๗

คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทวิจารณ์
รางวัลกองทุน
หม่อมหลวงบุญเหลือ
เทพยสุวรรณ
ปี ๒๕๕๕

โครงการวิจัย เครื่องช่วยการวิจารณ์ศิลปะ
การวิจัยและพัฒนา (สกว.)

ตัวอย่างรางวัลชมเชยบทวิจารณ์วรรณกรรม ประจำปี ๒๕๕๕

หุติยะวิเศษ : ทวีลักษณ์กับสังคมและการเมือง

โดย นพวรรณ งามรุ่งโรจน์

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ผู้มีคุณูปการอย่างสำคัญท่านหนึ่งแก่วงการศึกษารวมทั้งประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านการขยายโอกาสและปรับปรุงภาพ ทั้งในระดับการมัธยมศึกษา การฝึกหัดครูและการอุดมศึกษา การอนุรักษ์ภาษาไทย การส่งเสริมการสอนภาษาและวรรณคดีไทย การวิจารณ์วรรณคดี การส่งเสริมการสอนภาษาและวรรณคดีอังกฤษ รวมทั้งการทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการศึกษาและวัฒนธรรมของประเทศที่พูดภาษาอังกฤษตลอดจนส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่าง

นอกจาก ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ จะเป็นนักการศึกษาและผู้บริหารด้านการศึกษามาแล้ว ยังเป็นผู้มีความสามารถในการเขียนนวนิยายและเรื่องสั้นหลายเรื่องด้วยกัน เช่น *สะก๊อหม่อม* เป็นนวนิยายเกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรม *สุรคันทรี* เป็นนวนิยายที่กล่าวถึงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์รวมทั้งความรับผิดชอบของเพศชายและเพศหญิง *ฉากหนึ่งในชีวิต* เป็นหนังสือรวมเรื่องสั้นหลายเรื่อง *หน้านี้ของคุณหนู* รวมเรื่องสั้นสำหรับเด็กและเยาวชน และได้มีการนำนวนิยายบางเรื่องของ ม.ล.บุญเหลือ ไปแปลเป็นภาษาต่างประเทศและได้ใช้เป็นหนังสืออ่านสำหรับนักศึกษาในต่างประเทศเกี่ยวกับ Thai Studies ส่วนงานประเภทสารคดีก็มีทั้งความเรียง บทความ และอัตชีวประวัติ นอกจากนั้นอาจารย์ยังได้เขียนตำราด้านภาษาและวรรณคดีอีกหลายเล่มด้วย

นวนิยายเรื่อง หุติยะวิเศษ เป็นนวนิยายอีกเรื่องหนึ่งของ ม.ล.บุญเหลือ ที่กล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกที่ถูกทำให้ตกหล่นหายไปในช่วงกาลเวลาและยุคสมัย หลังจากตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ แล้วนำแปลใจที่หนังสือเล่มนี้เพิ่งได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่สองเมื่อเดือนมกราคมปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทั้ง ๆ ที่ความสำคัญของนวนิยายเรื่องนี้ ไม่น่าจะน้อยไปกว่าแผ่นดินของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ทั้งในแง่วรรณศิลป์และเนื้อหา

ทุติยเทศ เป็นนวนิยายเกี่ยวกับช่วงรอยต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และวิถีชีวิตของสังคมไทยในยุคนั้น ฉากพื้นหลังของเรื่องกินเวลายาวนานกว่า ๒๐ ปี นับแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วหลังจากนั้น มีการปฏิวัติรัฐประหารครั้งแล้วครั้งเล่า อีกทั้งมีเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ สงครามระหว่างประเทศอย่างย่อย ๆ เช่น สงครามมหาเอเชียบูรพา และเกิดความขัดแย้งกันภายในประเทศระหว่างทหารกับรัฐบาล รัฐบาลกับราษฎร เช่น กบฏบวรเดช ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนยุคนั้นไม่มั่นคง บ้านเมืองอยู่ในภาวะระส่ำระสาย สภาพจิตใจของผู้คนอ้ำอึ้ง ราษฎรเกิดความไม่แน่ใจหรือเชื่อมั่นในรัฐบาล และที่สำคัญเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้ส่งผลต่อตัวละครแทบทุกตัวทั้งทางตรงและทางอ้อม

การดำเนินเรื่องก็ใช้กลวิธีสลับ คัดไปตัดมาระหว่างอดีตกับปัจจุบันอย่างแนบชิดจนไม่รู้สึกว่านั่นเป็นเพียงความทรงจำที่ตัวละครนึกถึงเท่านั้น นวนิยายเรื่องนี้เปิดเรื่องด้วยฉากการแต่งตัวของฉ้อฉลตัวละครเอกที่กำลังสวมเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งได้รับพระราชทานมาจากเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ เพื่อไปร่วมงานฉลองยศที่มีคนมากมายมาร่วมกันจัดขึ้นเพื่อแสดงความยินดีที่ฉ้อฉลได้กลายเป็น “ท่านผู้หญิง” และฉ้อฉลกลายเป็นที่รู้จักของคนในแวดวงสังคม เพราะฉ้อฉลมีสามีเป็นนายทหารบุคคลสำคัญในสมัยนั้นคือ พลเอกวิฑูร แล้วเรื่องดำเนินตัดไปตัดมาระหว่างอดีตกับปัจจุบันผ่านความรู้สึกรันทมนึกคิดของฉ้อฉลโดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตในชีวิตความเป็นอยู่ การที่ฉ้อฉลได้พบเจอผู้คนที่มีทั้งมิตรแท้มีดริเทียม และเรื่องราวเหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ ในสมัยนั้น รวมถึงเรื่องราวของอำนาจ ตำแหน่ง ขศบาทบรรดาศักดิ์ ดำเนินเรื่องไปจนถึงจุดสูงสุดของนวนิยายเรื่องนี้คือฉ้อฉลยอมสูญเสียอำนาจและนำไปสู่การตายของเขา ส่งผลให้ฉ้อฉลมีชีวิตที่เปลี่ยนไป กล่าวคือหลังจากที่ฉ้อฉลได้ตำแหน่งเป็น “ท่านผู้หญิง” นั้น ทำให้เธอมีความสับสนทางด้านความคิดความรู้สึกในเรื่องราวของผู้คนที่มียศ มีตำแหน่ง มีอำนาจ การเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้นที่มีข้อจำกัดในความเป็นผู้หญิงซึ่งฉ้อฉลไม่สามารถเข้าใจได้ รวมถึงความห่างเหินของมิตรรักในอดีตร ส่งผลให้เธอรู้สึกอึดอัดอยู่ในใจ เมื่อพลเอกวิฑูรเสียชีวิตพร้อมกับอำนาจนั้น สถานการณ์ความตึงเครียดจึงคลี่คลายลง ทำให้ฉ้อฉลมีความรู้สึกที่เป็นสุขมากขึ้น เนื่องจากเธอไม่ต้องแบกรับความรู้สึกในเรื่อง

อำนาจของสามี หรือต้องขัดติดกับยศถาบรรดาศักดิ์อีกต่อไป รวมถึงเธอได้มีตรรก และลูกที่ได้อยู่ร่วมใช้ชีวิตกับเธอต่อไป

การเล่าเรื่องผ่านปากหรือความนึกคิดของตัวละครก็ทำให้การเล่าเรื่อง ทั้งเรื่องดูตรงไปตรงมายิ่งกว่าการเล่าผ่านปากผู้รู้ทั่ว (omniscient narrator) เสียอีก และเพราะการผนวกอารมณ์ความรู้สึกแห่งยุคสมัยเข้าไปด้วย ทำให้ผู้อ่านไม่รู้สึกว่า ม.ล. บุญเหลือ กำลังพยายามนำเสนอความจริงแห่งเหตุการณ์นั้น ๆ ขึ้นมา สิ่งนี้ ทำให้นวนิยายเรื่องนี้ไม่มีความเสแสร้ง ไม่วางตนเป็นผู้รอบรู้ที่จะอธิบายเหตุการณ์ ต่าง ๆ อย่างปราศจากอคติ

นวนิยายชุดิยะวิเศษ เรื่องนี้วนเวียนอยู่กับตัวละครสองสามตัวและบทสนทนาระหว่างกัน แต่ ม.ล. บุญเหลือสามารถให้ภาพรวมถึงเหตุการณ์ที่แวดล้อมอยู่ได้ทั้งหมด ลักษณะของตัวละครแต่ละตัวเป็นสังคมนิยมอย่างที่สุด การคิด การกระทำของแต่ละคนในเรื่องดูสมเหตุสมผลและมีความเป็นไปได้สูงมากจนทำให้ผู้อ่านคิดได้ว่าจะมีบุคคลจริงในชีวิตที่เป็นต้นแบบ ที่เกือบจะเรียกได้ว่าถอดออกมา

นวนิยายเรื่องนี้เล่าเรื่องด้วยมุมมองหลัก ๆ ของตัวละครเอกซึ่งเป็นผู้หญิง คือ ท่านผู้หญิงฉอ้อน ท่านผู้หญิงฉอ้อนนั้นเดิมเป็นลูกสาวของขุนนางเจ้าของวงปีฟ้าทศเมืองเพชรเรียนจบชั้นมัธยม ๕ จากโรงเรียนฝรั่งในจังหวัดเพชรบุรี แล้วออกมาเป็นครูสอนชั้นเด็กเล็ก เคยใกล้ชิดกับผู้ดีมีสกุล คือ ท่านกำยาน พี่สาวของเจ้าคุณเทศาซึ่งเคยรับราชการเป็นเจ้าจอม แต่กราบถวายบังคมลาออกมาอยู่บ้านเดิมของเจ้าคุณพ่อของท่านที่เมืองเพชร ฉอ้อนได้มีโอกาสนั้นพบกับหลาน ๆ ของท่านตั้งแต่วัยเยาว์ คือ คุณแจ้ว คุณแต้ว และคุณแป้ว

ท่านกำยานเป็นคนสนับสนุนให้คุณพ่อของฉอ้อนยอมให้ฉอ้อนเรียนหนังสือต่อไป ๆ ชั้นหนึ่งแล้วก็อีกชั้นหนึ่ง และท่านยังเป็นผู้มีส่วนทำให้นายร้อยตรีวิฑูรไปพบฉอ้อนที่บ้านของเธอในวันต่อจากที่ฉอ้อนฝันเห็นงู - ซึ่งการพบครั้งนั้นทำให้เกิดความรักขึ้นระหว่างคนทั้งสองและนำไปสู่การตัดสินใจของฉอ้อนที่จะทิ้งการศึกษาต่อตามคำแนะนำของท่านกำยานไปแต่งงานกับนายร้อยโทวิฑูร วุฒิมหาแพน ทั้งที่อายุของฉอ้อนยังไม่ครบ ๑๘ และถือว่าอายุยังน้อย สามารถศึกษาต่อใน

ระดับสูง ๆ ได้อีกมาก ซึ่งท่านกำยานเป็นห่วงจ๋ออันและกลัวว่าจ๋ออันจะต้องลำบาก เพราะการแต่งงานกับทหารจ๋ออันจะพบกับการเปลี่ยนแปลงในทุกเรื่องทั้งบ้านช่อง การกินอยู่ก็จะไม่เหมือนเดิม ต้องไปรู้จักคนแปลกใหม่ คบกันอย่างไม่รู้ และที่สำคัญ หากจ๋ออันไม่ศึกษาต่ออาจมีต้นทุนทางความคิดที่ผู้ขายไม่ได้ และผู้ขายสามารถอ้างเหตุผลหรือเรื่องที่เราไม่ได้เรียนว่าเราไม่รู้เรื่องอะไร ส่วนเขารู้ดีกว่า ดังความตอนหนึ่งที่ท่านกำยานพูดกับจ๋ออันว่า

“ลูกผู้หญิงเรานะ ขาดทุนวันยังค่ำพ่อแม่ก็ว่าไม่ต้องเรียน ใคร ๆ ก็ว่าไม่ต้องเรียน แต่แล้วเขาก็อ้างเรื่องที่เราไม่ได้เรียนนั่นแหละว่าเราไม่รู้อะไร เขารู้ดีกว่าทุกอย่าง แต่ฉันมันอดสงสัยไม่ได้ คนที่เขารู้ดีกว่า รู้ดีกว่านั่นแหละ เราขึ้นไปไว้ใจเรากี่เย่” (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๓๗)

แต่เมื่อจ๋ออันตัดสินใจแต่งงานชะตาชีวิตที่สามีเป็นผู้กำหนดและถูกคนอื่นกำหนดก็ทำให้จ๋ออันกลายเป็นท่านผู้หญิงของพลเอกวิฑูร รัฐบาลผู้มีอำนาจในแผ่นดินไทย น้อยกว่าเฉพาะ “นายใหญ่” เพียงคนเดียวในระยะเวลา ๒๐ กว่าปีต่อมา และกลายเป็นผู้ที่ต้องสละการเมืองไปอยู่ต่างประเทศและถูกลอบยิงเสียชีวิตในแผ่นดินของผู้อื่นในเวลาอีกไม่นาน หลังจากนั้น

จ๋ออันแต่งงานกับนายทหารหนุ่มรูปงามเมื่ออายุประมาณ ๑๘ ปี มีบุตรธิดาที่ได้รับการศึกษาอย่างดีถึง ๕ คน คือ โคมขึ้นหรือจ่อละะ ชัยฤทธิ์ ไชยเกร์ หรือตากลอง และเทิดสวัสดิ์หรือหนูเปาะ และเป็นหม้ายในเวลาอีกประมาณ ๒๐ ปีต่อมาในช่วง ๒๐ ปีของชีวิต จ๋ออันได้เปลี่ยนสถานภาพจาก “ท้าวบ้านนอก” ที่เพชรบุรี มาเป็น ท่านผู้หญิงจ๋ออัน วิฑูรเทพศาสตร์ ซึ่งคำบรรดาศักดิ์ว่า “ท่านผู้หญิง” นั้นเป็นคำที่ใช้เรียกขานสำหรับสตรีที่ได้รับการแต่งตั้งโดยได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ “พุดิยจุลจอมเกล้าพิเศษ” อันอยู่ในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลจุลจอมเกล้า ซึ่งได้สถาปนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ด้วยความจงรักภักดีและการปฏิบัติราชการของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวง ทั้งมีพระราชประสงค์จะทรงชุบเลี้ยงบรรดาทายาทของบุคคลเหล่านี้ด้วย คำบรรดาศักดิ์ที่จ๋ออันได้รับมานั้นจะด้วยเหตุที่วิฑูรมีตำแหน่งเป็น “ท่านรอง” หรือด้วยหน้าที่การงานที่นายวิฑูรได้รับราชการทหารนั้น จ๋ออันไม่อาจทราบได้ แต่การได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “ท่านผู้หญิง” นั้นทำให้ชีวิตของจ๋ออันเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง

จากที่มีคนรักและหวังดีโดยสุจริตใจอย่าง คุณแจ้ว คุณเกริน และเพื่อน้องชายที่รักของฉออันที่คอยอยู่เป็นเพื่อนคุยและเป็นที่ปรึกษาอยู่ตลอดเวลา กลับกลายเป็นห่างเหินกันมากยิ่งขึ้น และกลับมีคนที่เข้ามาแสดงความเคารพมากมายซึ่งฉออันก็ไม่อาจจะจำหน้าได้ ดังความที่ฉออันปรารถนาในใจหลังจากกลับจากการเลี้ยงฉลองเครื่องยศว่า

“ทำไมหนอ ตำแหน่งสูงส่งของสามี จึงจะต้องนำความวุ่นวายในส่วนลึกของจิตใจมาเป็นเงาตามตัว ทำไมเพียงแต่อยากพบคุณแจ้ว ดูช่างหาโอกาสยากเสียจริง ๆ ...และนอกจากคุณแจ้วก็มีคุณเกรินอีกคนหนึ่งในวันนี้ที่กล่าวถึงนี้ ท่านผู้หญิงได้พบกับเพื่อนเก่าของสามีคุณเกริน แต่คุณเกรินไม่ใช่คุณเกรินคนเก่าเลย คุณเกรินซึ่งก็เป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่แล้ว ดูไม่ค่อยจับตาท่านผู้หญิงฉออัน พูดด้วยอย่างสุภาพสองสามคำแล้วก็หลีกเลี่ยงไป ...ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นความมีอำนาจมีตำแหน่งสูงในบ้านเมือง จำเป็นด้วยหรือที่จะเบียดกันมิตรเก่าออกไป พาแต่มิตรใหม่เข้ามาแทนไม่เห็นเป็นเหตุเป็นผลแก่กันเลย ” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๖๐)

นวนิยายเรื่องนี้ ม.ล.บุญเหลือ ยังเล่าเรื่องผ่านมุมมองของตัวละครสตรีอีกคนหนึ่งซึ่งมีชื่อเจ้านายประทานพรวรรณไม่มีใครจำได้ จึงไม่มีใครเรียก เรียกกันแต่ว่าคุณแจ้ว คุณแจ้วเป็นตัวละครสำคัญมากพอ ๆ กับฉออัน หรืออาจจะมากกว่าฉออันด้วยซ้ำ ถ้าพิจารณาบทบาททั้งหมดของตัวละครทั้งสองในนวนิยายเรื่องนี้

คุณแจ้วเกิดและเติบโตมาในตระกูลขุนนางเก่าที่เขมมิมิบทบาทสูงในสังคมไทย และได้รับการศึกษาในระดับปริญญาตรี ชีวิตความเป็นอยู่ของคุณแจ้วถือว่ามีชีวิตอย่างสุขสบายอย่างผู้ดีเก่า พอจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีคุณแจ้วก็ได้เป็นคุณครูสอนนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในต่างจังหวัด แต่พอเวลาผ่านไปคุณแจ้วก็ได้เลือกเส้นทางชีวิตใหม่ที่ตนเองพอใจโดยการเปิดร้านอาหารที่ใช้ชื่อว่า “ร้านแจ่มแจ้ว” ซึ่งกิจการร้านอาหารนี้คุณแจ้วได้ทำมาตั้งแต่อยู่ภาคใต้ ในขณะที่นั้นไม่มีญาติพี่น้องคนใดทราบว่าคุณแจ้วได้เปิดร้านอาหาร หากตระกูลของคุณแจ้วรู้เข้าจะสร้างความไม่พอใจให้แก่บิดามารดาเป็นอย่างมากเพราะถือเป็นอาชีพที่ตระกูลผู้ดีไม่ทำกันในสมัยนั้น แต่ประจวบเหมาะกับการบิดาของคุณแจ้วล้มป่วยคุณแจ้วจึงต้องมาดูแลรักษานบิดาถึงแก่กรรม ทำให้คุณแจ้วทำอาชีพที่ตนเองพอใจได้อย่างอิสระ

เธอไม่เห็นว่าการอาชีพที่ทำมันน่าอายนางถึงแม้ว่าเธอจะเป็นลูกพระน้ำพระยา หรือเป็นผู้ดี มีตระกูลก็ตาม และกิจการร้านแจ่มแจ้วที่วันนี้ก็ได้รับการตอบรับจากลูกค้าเป็นอย่างดีเพราะมีอาหารให้เลือกรับประทานที่หลากหลายรวมทั้งบริการต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่สร้างความประทับใจแก่ลูกค้า ดังความว่า

“ที่ร้านแจ่มแจ้ว ถนนสีลม มีคนเข้ามารับประทานอาหารกลางวันอย่างปรกติ ร้านนี้ขายอาหารไทยเป็นจาน ๆ และเป็นสำหรับตามแต่ลูกค้าจะเลือก และมีอาหารฝรั่งและอาหารจีนชนิดที่ราคาไม่สูงมากนักขายด้วย...นอกจากขายอาหารตามสั่งของลูกค้าที่เข้ารับประทานอาหารกลางวัน ยังรับทำอาหารไปส่งยังบ้านที่จะมีการเลี้ยงอาหารค่ำหรืออาหารว่างคอนปายหรือตอนกลางคืน และมีขนมไทยบรรจุไว้ขายปลีกอีกด้วย ” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๑๑๕)

คุณแจ้วได้รู้จักกับฉ้อฉลที่เมืองเพชรบุรีตั้งแต่เด็ก ประมาณอายุ ๘-๙ ขวบ และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชีวิตฉ้อฉล เป็น “จิตสำนึก” ของฉ้อฉลในวาระต่าง ๆ คุณแจ้วรักคุณเกรินเพื่อนรักของนายวิฑูรตั้งแต่มีศเป็นนายร้อย แต่คุณเกรินรักฉ้อฉล ส่วนฉ้อฉลกลับไปรักนายวิฑูร คนใกล้ชิดของคุณแจ้วอย่างฉ้อฉลเข้าใจความรู้สึกของคุณแจ้วเป็นอย่างดีว่า คุณแจ้วคือ ผู้ให้ ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อคนอื่นมาตั้งแต่เด็กสาวจนกระทั่งแก่ เมื่อคุณเกรินแจ้งแก่ฉ้อฉลว่าเขาได้ขอให้คุณแจ้วแต่งงานด้วยตามคำขอร้องของฉ้อฉลและคุณแจ้วได้ตกลงนั้น ฉ้อฉลซึ่งผู้เป็นหม้ายดีใจมาก เธอกล่าวว่า

“ฉ้อฉลดีใจสำหรับคุณแจ้ว ฉ้อฉลยังไม่ได้บอกคุณเกรินเมื่อตอนกลางวัน ไซ้ไหมล่ะ ว่าที่ส่งสารคุณแจ้วเพราะอะไร สงสารเพราะคุณแจ้วไม่ได้อะไรเป็นของคุณแจ้วเลย ทุกอย่างเป็นของคนอื่น ทำให้คนอื่น ตั้งแต่เป็นเด็กสาวมาจนแก่” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๔๑๖)

ตัวละครหญิงที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นว่า ม.ล.บุญเหลือ มีวิธีสร้างตัวละครสองตัวให้เป็นผู้ตรงข้ามหรือที่เรียกว่า “ทวิลักษณ์” คือ ม.ล.บุญเหลือ ได้สร้างตัวละครรอง คือ คุณแจ้ว ขึ้นมาให้มีบุคลิกลักษณะที่ต่างออกไปจากตัวละครเอก คือฉ้อฉล เพื่อตั้งให้ลักษณะเด่นของตัวเอกชัดขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเปรียบเทียบให้เห็นจุดมุ่งหมายของบุคคลสองจำพวกที่ต่างกัน และนำไปสู่จุดจบที่ต่างกัน กล่าวคือ ฉ้อฉลเป็นผู้หญิงสวย รูปร่างค่อนข้างเล็ก ผิวของหล่อนไม่ถึงกับขาวแต่ละเอียด

รูปหน้าและเครื่องหน้าอยู่ในเกณฑ์ดี ตลอดชีวิตของเธอ เธอจะได้รับคำชมว่าเป็น
ผู้หญิงสวย เธอเป็นสาวต่างจังหวัดที่มีบุคลิกลักษณะเรียบร้อย กิริยามารยาทดี
จนเป็นที่ชื่นชมของผู้คนทั่วไปที่รู้จักเธอ ฉะนั้นได้รับการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้
ต่าง ๆ จากท่านกำยาน เรียนจบเพียงชั้น ม.๕ จากโรงเรียนฝรั่งในจังหวัดเพชรบุรี
เพราะฉะนั้นไม่ได้ศึกษาต่อตามคำแนะนำของท่านกำยานแต่ได้ตัดสินใจแต่งงานกับ
นายทหารชั้นผู้น้อยคือ วิฑูร ตั้งแต่อายุยังไม่ครบ ๑๘ การได้รับการศึกษาน้อย
สำหรับผู้หญิงสมัยใหม่ในสมัยนั้นอาจทำให้ฉันทองไม่มีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่
การงานของสามี รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์บ้านเมืองนัก และตลอดชีวิต
ของฉันทองแทบไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นที่ต่างจากสามีของคนเลยเพราะฉันทอง
ไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ พอ ทำให้ชีวิตของเธอต้องดำเนินไปโดยมีสามี
เป็นผู้กำหนด จากชีวิตที่เป็นเด็กสาว เป็นเมียสาว เป็นแม่สาว และเป็นภรรยา
นายทหารชั้นผู้น้อย มีสามีที่รัก ชีวิตไม่ไร้รอยแค้นไม่ยากจน กลายมาเป็นท่านผู้หญิง
ของพลเอกวิฑูร ผู้มีอำนาจเกือบจะสูงสุดในเมืองไทย ชีวิตเต็มไปด้วยพิธีรีตอง
แวดล้อมด้วยคนแปลกหน้าเปลี่ยนไปมาอยู่เป็นระยะ ๆ ความสุขที่ฉันทองเคยมีจาก
มิตรผู้ใกล้ชิดต่างก็ห่างหายไปจากชีวิตของฉันทอง และเพียงระยะเวลา ๒๐ ปี ชีวิต
ของเธอก็ผันแปรเปลี่ยนไปอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่พลเอกวิฑูร ผู้มีอำนาจต้องกลายเป็น
ผู้ลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ต่างประเทศ เนื่องจากมีการแย่งชิงอำนาจกันกับ
“นายใหญ่” และถูกตอลอชิงเสียชีวิตในแผ่นดินอื่น ฉันทองจึงกลายเป็นหม้าย

ในขณะที่เดียวกัน ม.ล.บุญเหลือ ก็สร้าง คุณแจ้ว ตัวละครอีกตัวขึ้นมา
คุณแจ้วเป็นเพื่อนรักของฉันทองตั้งแต่เด็ก เกิดและเติบโตมาในตระกูลขุนนางเก่าที่มี
บทบาทสูงในสังคม ใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อปีดภาคเรียนก็จะมาพักอยู่กับ
ท่านกำยานในฐานะหลานสาว และคอยเป็นเพื่อนเล่นกับฉันทองอยู่เสมอ คุณแจ้ว
ต่างจากฉันทองตรงที่เป็นคนช่างพูดช่างคุย มีบุคลิกลักษณะที่แก่น ขนเหมือนผู้ชาย
จนท่านกำยานเคยออกปากว่า “ไม่มีลูกหลานคนใดถูกท่านดีเลี่ยนนอกจากคุณแจ้ว”
คุณแจ้วเป็นคนรู้ตัวอยู่เสมอว่าการกระทำของคนอาจทำให้ผู้ใหญ่ไม่พอใจ ควรถูก
ดุถูกว่า แต่คุณแจ้วก็ไม่สนใจที่จะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตัวคุณแจ้วให้พ้นจากการ
ถูกดุถูกก่อนั้น และใช้ชีวิตอย่างอิสระตามความคิดของคน ความอิสระเสรีที่
คุณแจ้วเลือกประพฤติปฏิบัติตามใจตนเองนั้นไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น

แต่คุณแจ้วกลับเป็นผู้ให้ผู้อื่นและเข้าใจความรู้สึกคนรอบข้างอยู่เสมอ คุณแจ้วยังต่างจากฉ้อฉนที่ได้รับการศึกษาในระดับสูงจนจบปริญญาตรี ทำให้เป็นคนกล้าคิดกล้าทำและกล้าแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ รวมถึงรู้เท่าทันผู้ชาย เพียงแค่สังเกตอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ คุณแจ้วก็สามารถเดาถูก เมื่อจบปริญญาคุณแจ้วก็ได้เป็นครูสอนในโรงเรียนต่างจังหวัด และเปลี่ยนชีวิตจากผู้ดีเก่ามาทำอาชีพเป็นแม่ค้าขายอาหาร จนแก่ เพราะคุณแจ้วได้ตัดสินใจถอนหมั้นจากคุณเกรินและคุณเกรินก็ได้แต่งงานมีบุตรจนเข้าสู่วัยแก่ ภรรยาของคุณเกรินก็เสียชีวิตลงด้วยโรครุมเร้า แต่หลังจากที่ฉ้อฉนเป็นหม้ายนั้น คุณแจ้วก็ได้ตกลงใจแต่งงานกับคุณเกรินคอยอยู่เป็นเพื่อนร่วมชีวิตกันในที่สุด จะเห็นว่า คุณแจ้วถูกสร้างขึ้นมาจากความเห็นแก่ตัวของฉ้อฉนให้ชัดขึ้น เป็นการเปรียบเทียบความต่างของตัวละครสองลักษณะ และแสดงให้เห็นจุดจบของตัวละครสองตัวที่ต่างกันด้วย

ในนวนิยายเรื่องนี้ ม.ล.บุญเหลือ ยังได้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของ “ผู้ดีเก่า” และผู้มีอำนาจใหม่ซึ่งกลายเป็นบุคคลชั้นนำของสังคม ม.ล.บุญเหลือ แสดงให้เห็นความรู้สึกนึกคิดและวิธีการจัดการชีวิตของ “ผู้ดีเก่า” อย่างคุณแจ้วในสังคมไทยหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ และวิถีชีวิตของคนที่ได้รับการศึกษาอบรมแบบผู้ดีเก่าของฉ้อฉนที่อยู่ในฐานะภรรยาของผู้แสวงหากำนาจ ได้มาซึ่งอำนาจและบุญเสียอำนาจนั้นภายในเวลาเพียง ๒๐ ปี

กลวิธีสร้างตัวละครสองตัวให้เป็นผู้เปรียบเทียบหรือ “ทวิลักษณ์” นั้น ม.ล.บุญเหลือไม่ได้สร้างความแตกต่างขึ้นมาเฉพาะตัวละครหญิงเท่านั้น แต่ ม.ล.บุญเหลือได้ใช้กลวิธีนี้ในการสร้างตัวละครชายในนวนิยายเรื่องนี้ด้วย โดยสร้างตัวละครรอง คือ เกรินให้มีลักษณะที่ต่างออกไปจากตัวละครเอก เพื่อดึงให้เห็นลักษณะเด่นของตัวละครที่แตกต่างกัน ในขณะเดียวกันก็สามารถเปรียบเทียบให้เห็นจุดมุ่งหมายของบุคคลสองจำพวกที่ต่างกัน และนำไปสู่จุดจบที่ต่างกัน กล่าวคือ วิthur สามิของฉ้อฉนเป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน กล้าคิดกล้าทำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ จากนายร้อยหนุ่มธรรมดาคนหนึ่ง วิthur ได้กลายเป็นพลเอกวิthur ผู้มีอำนาจในแผ่นดิน เป็นผู้ที่หลงใหลในยศถาบรรดาศักดิ์ และกลายเป็นคนชนิดที่มีปรากฏในประวัติศาสตร์บ่อย ๆ คือ เป็นคนที่มีความสุขในอำนาจ อีกทั้งแสดง

ลักษณะที่น่ารังเกียจหลายอย่างคือ เป็นคนหึงหวง โอาใจของคนเหนือคนอื่น ขอม
ทำทุกอย่างเพื่อให้ตนมีอำนาจสูงที่สุด และมีพยายามอย่างแรงกล้าต่อผู้ที่ไม
สนับสนุนหน้าที่ของตน จุดจบของวิฑูรจึงไม่เป็นที่พึงปรารถนาของปวงชนทั่วไป
กล่าวคือ วิฑูรต้องกลายเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ต่างประเทศ เพราะเขาคิดจะ
ใช้อำนาจและลูกน้องที่ตนมีลี้ภัยอำนาจเข้ามาของตนเอง ที่เขาว่า “นายใหญ่”
ความไม่รู้จักพอและบ้าอำนาจของวิฑูรนั้น ทำให้ “นายใหญ่” จึงล้มล้างเสียก่อน
และหลังจากลี้ภัยได้ไม่นานวิฑูรก็ถูกลอบยิงและเสียชีวิตในแผ่นดินของผู้อื่น ซึ่ง
ผู้ยิงก็คือคุณอัน พี่ชายของคุณแก้ว ที่ไม่พอใจในการใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกไม่ควร
และสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นเป็นจำนวนมากนั่นเอง จุดจบของวิฑูรที่เกิดขึ้น
นั้นเป็นการเสริมคำกล่าวที่วิฑูรเคยกล่าวไว้กับจ๋ออย่างภูมิใจนั้นว่า “อำนาจวัดได้
ด้วยจำนวนศัตรู” ซึ่งชีวิตสุดท้ายของวิฑูรนั้นก็ได้อันลงเพราะศัตรูที่เขาได้สร้างขึ้น
เพื่อแลกกับอำนาจนั่นเอง

ในขณะเดียวกัน ม.ล.บุญเหลือ ก็สร้าง คุณเกริน ตัวละครอีกตัวขึ้นมา
คุณเกรินเป็นเพื่อนรักของวิฑูรซึ่งมีตำแหน่งทางการเมืองที่สูงกว่าวิฑูรในช่วง
เริ่มแรกที่ยังอยู่กับระบอบกษัตริย์ไทย ส่วนนายวิฑูรมีศรัทธา แต่ระยะเวลาต่อมา
วิฑูรก็ได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่งเร็วกว่าเกรินและเพื่อนคนอื่น ๆ คุณเกรินได้เลื่อนยศ
จนมาถึงพลตรี ในตำแหน่งติดต่อกับฝรั่งเศสซึ่งในขณะนั้นไม่มีตำแหน่งนี้มาก่อน
คุณเกรินจึงถูกนิทาว่าได้เลื่อนยศเพราะได้รับการช่วยเหลือจากพลเอกวิฑูร ซึ่งการ
ได้ยศได้ตำแหน่งของคุณเกรินมานั้น คุณเกรินไม่ไ้พอใจมากนักแต่กลับทำ
หน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด และไม่สนใจคำนิทาของผู้อื่น เหมือนกับคำกล่าวที่
คุณเกรินพูดคุยกับคุณแก้วไว้ว่า

“ส่วนที่ฉันได้เป็นนายพล สมัยนี้ไปเอาอะไรนักหนา มันบังเอิญได้เป็น
หรือจะว่าไป อาจเป็นเพราะท่านวิฑูรท่านยังคิดถึงความหลัง ก็หาทางช่วยเหลือ
คำในกองทัพดูเหมือนเขาจะว่ากันยังงั้น เพราะตำแหน่งขึ้นใหม่ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน”
(ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๒๗๑)

จากคำพูดของคุณเกรินแสดงให้เห็นว่าคุณเกรินเป็นคนไม่ตื่นเต้นไปกับ
ยศกับทรัพย์สินเงินทอง รักสันโดษ รักษาความดีของตนอยู่เสมอ เป็นคนมีเหตุและ
ผล มีสติในการใช้ชีวิตไม่หลงใหลในอำนาจที่ตนมีเพราะเห็นว่าคนมีอำนาจไม่ค่อยมี

ใครช่วยรังช่วยเตือนสติ มีแต่คนจะเอาประโยชน์ ไม่ค่อยมีคนรักที่แท้จริง การเห็น
สัจธรรมของผู้ที่หลงใหลอยู่ในอำนาจนี้คุณเกรินเข้าใจดีว่า เขาไม่สามารถจะหลุด
ความคิดหรือเตือนสติวิฑูรเพื่อนของคนได้อีกต่อไป แต่เขาก็ได้คอยช่วยเหลือวิฑูร
อยู่ห่าง ๆ โดยดูแลช่วยเหลือคนอื่นและลูก ๆ แม้กระทั่งมีศัตรูของวิฑูรมาหน้า
หลายตามาขอให้เกรินฆ่าวิฑูรซึ่งผลตอบแทนนั้นเป็นเงินจำนวนมากแต่เกรินก็ไม่ทำ
เพราะไม่หลงใหลในเงินทองทรัพย์สินของผู้อื่นและเห็นความเป็นมิตรที่เคยมีมา
กับนายวิฑูร อีกทั้งช่วยเหลือวิฑูรให้ลี้ภัยไปต่างประเทศเพราะจะถูก “นายใหญ่”
ตามฆ่า จนสุดท้ายคุณเกรินก็ไม่อาจฝันชะตาชีวิตของวิฑูรได้

ตัวละครที่สำคัญอีกตัวหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนคุณเกรินและมีลักษณะ
แตกต่างไปจากวิฑูรนั้น คือ เณร น้องชายที่ล่อลวงให้มีความสำคัญและรักมากที่สุด
เณรเป็นเสมือนพ่อสื่อให้ล่อลวงโดยการส่งจดหมายรักของวิฑูรให้แก่พี่สาวตน เพราะ
เณรต้องการเป็นทหารและวิฑูรก็รับปากว่าจะฝากฝังให้ถ้าได้ส่งจดหมายให้แก่เณร
และได้รักกับเณร แต่สุดท้ายเณรก็เลือกที่จะไม่เป็นทหารตามความตั้งใจเดิม
เพราะเห็นการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งเห็นการมีศ
ตำแหน่ง และความมีอำนาจนั้นไม่สามารถอยู่อย่างจีรังยั่งยืนได้ เณรได้เปลี่ยนแปลง
ชีวิตตนเองโดยการที่เกียดจอนจบเป็นหมอ รับราชการอยู่ที่ต่างจังหวัดเพื่อช่วยเหลือ
คนไข้ แต่วันหนึ่งเขาก็ลาออกจากราชการเพราะเขาได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการ
โรงพยาบาลซึ่งเขาไม่อยากจะไป เขามีความสุขเพียงแค่ออกไปหาคนไข้
เท่านั้น ไม่ต้องการติดต่อกับผู้ใหญ่หรือคอยเอาใจผู้ที่เขามีทรัพย์สิน ดังคำพูดที่เณร
กล่าวกับวิฑูรหลังจากที่ตัดสินใจหนีไปหาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการไปแล้วว่า

“ผมแค่ติดต่อกับคนไข้ครับ...หน้าที่ผู้อำนวยการต้องติดต่อกับผู้หลักผู้ใหญ่
ต้องเอาใจคนที่เขามีทรัพย์สิน ที่เขาจะช่วยผดุงฐานะโรงพยาบาลและอะไรต่ออะไรอีก
หลายอย่าง” (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๒๕๐)

เณร เป็นตัวละครที่ค่อนข้างมีบทบาทพอสมควรในเชิงเปรียบเทียบกับตัว
ละครเอกอย่างวิฑูร กล่าวคือ เณรมีลักษณะสุชุม เรียบร้อย ให้เกียรติผู้ใหญ่ ถึงจะ
ไม่เห็นด้วยกับความคิดของพี่ชายในหลาย ๆ ด้าน แต่ก็เคารพและรับฟังความคิดเห็น
โดยไม่โต้แย้ง ได้เถียงใด ๆ การที่เณรเป็นคนไม่หลงใหลในอำนาจที่ผู้อื่นหยิบยื่นให้
และเลือกที่จะเดินทางด้วยตนเอง ใช้ชีวิตโดยไม่พึ่งพาคนอื่น ทำให้เขามีชีวิตที่มี
ความสุขมากกว่าที่วิฑูรได้รับ

เมื่อกล่าวถึงตัวละครสำคัญที่มีการใช้กลวิธีการสร้างตัวละครให้เป็นคู่ตรงข้าม หรือ “ทวิลักษณ์” แล้ว ม.ล.บุญเหลือ ยังใช้กลวิธีดังกล่าวในการสร้างตัวละครรอง หรือตัวประกอบในนวนิยายเรื่องนี้อีกด้วย จะเห็นได้จากคู่เปรียบเทียบระหว่างท่านกำยาน กับพ่อแม่ของฉะอ้อน กล่าวคือ ท่านกำยาน เคยเป็นนางใน เคยรับราชการ เป็นเจ้าจอมอยู่ในวังในวัง เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๕ แล้วจึงกราบถวายบังคมลาออกมาอยู่บ้านเดิมที่เมืองเพชรบุรี ท่านกำยานเป็นผู้ที่มีความรอบรู้มากมายโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับงานผู้หญิงรวมถึงเรื่องกิริยามารยาทต่าง ๆ ที่ควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งท่านก็ได้สอนความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ฉะอ้อนและเป็นผู้สนับสนุนฉะอ้อนในเรื่องการศึกษา ถึงกับเอ่ยปากถามฉะอ้อนเพราะอยากให้ฉะอ้อนเรียนต่อในระดับปริญญาตรีเหมือนคุณแจ้ว และผู้หญิงในสมัยนั้นก็นิยมเรียนสูง ๆ กันมาก ดังคำกล่าวของท่านกำยานที่ว่า

“ฉันถามถึงใจฉะอ้อน คุณแจ้วเขาจะเรียนจบมัธยมแปดปีนี้ แล้วเขาจะเข้ามหาวิทยาลัย ฉะอ้อนก็ฉลาดเท่า ๆ คุณแจ้ว จะเรียนดีกว่าเสียอีก เพราะไม่กังวลทำอะไรแปลก ๆ ผู้หญิงเดี๋ยวนี้เขาเรียนสูง ๆ กัน” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๒๖)

การสนับสนุนและการให้ความสำคัญเรื่องการเรียนรู้ของท่านกำยานที่มีต่อฉะอ้อนนั้น แตกต่างจากความคิดของพ่อแม่ฉะอ้อนมาก เพราะพ่อแม่ของฉะอ้อนไม่ต้องการให้ฉะอ้อนเรียนต่อและเห็นว่าเป็นผู้หญิงไม่มีความจำเป็นต้องเรียนให้สูง ๆ ประจวบเหมาะกับการบวชหรือขีวทูรมาสู่ขอฉะอ้อน พ่อแม่ของฉะอ้อนจึงเต็มใจยกลูกสาวของตนเองให้เพราะเห็นว่าลูกสาวจะได้เป็นผัวเป็นเมียแล้วโล่งใจที่มีคนมาดูแลแทนตนเอง การไม่ได้ให้ความสำคัญของคุณแม่ฉะอ้อนในเรื่องการศึกษาของลูกสะท้อนออกมาในคำพูดของฉะอ้อนที่พูดกับท่านกำยานไว้ว่า

“คุณพ่อว่าทุกวันว่าฉะอ้อนเรียนมากไปแล้วเข้ากะ ที่จริงใจฉะอ้อนชอบเรียน แต่แม่ก็ว่าให้ลูกผู้หญิงเรียนมากแล้วประเดี๋ยวจะใจร้อน” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๒๖)

การที่พ่อแม่ของฉะอ้อนไม่สนับสนุนให้ฉะอ้อนได้รับการศึกษาค้นคว้านั้น ม.ล.บุญเหลือ อาจต้องการแสดงให้เห็นถึงคู่ตรงข้ามของตัวละครในวัยผู้ใหญ่คู่หนึ่งว่าการที่พ่อแม่ของฉะอ้อนและท่านกำยานเติบโตมาจากสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน การได้รับการศึกษาจึงต่างกัน ส่งผลให้มีความคิดความรู้ถึงต่อเรื่องการศึกษาที่แตกต่างกัน

กันไปด้วย แม้ตัวละครทั้งคู่นี้จะมีความเป็นพ่อและแม่ที่ให้ความสำคัญแก่คนที่ตนรักเหมือนกันก็ตาม แต่การเลี้ยงดูและการแสดงความรักนั้นแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ที่ตนเองได้รับนั่นเอง

การใช้กลวิธี “ทวิลักษณ์” ในการสร้างตัวละครของ ม.ล.บุญเหลือ ในนวนิยายเรื่องนี้ จะเห็นว่าตัวละครทุกตัวย่อมมีทั้งด้านบวกด้านลบ ทั้งนี้ก็เพื่อความสมจริงและความสนุกสนานของเรื่อง ในนวนิยายเรื่องต่างๆย่อมมีตัวละครที่มีบุคลิกลักษณะของตัวละคร การศึกษามุขลักษณะของตัวละครคือการศึกษาดังพฤติกรรมของตัวละครที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นหรือเข้าใจตัวละครนั้นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้อ่านนวนิยายได้รรถรสสมากขึ้น และยังทำให้ผู้อ่านเข้าใจความคิดของผู้แต่งที่แฝงไว้ในเรื่องด้วย ซึ่ง ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้กล่าวถึงความสำคัญของลักษณะนิสัยของตัวละครไว้ว่า

“ลักษณะนิสัยของตัวละครเป็นเนื้อหาสำคัญที่สุดอันหนึ่งของหนังสือและความสนใจ ของคนอ่านส่วนใหญ่ที่มีความนึกคิดพอสมควร ก็มักขึ้นต่ออุปนิสัยของตัวละครลักษณะนิสัยไม่เหมาะสมใจผู้อ่านหนังสือเรื่องนั้นก็มักจะไม่ได้ดังดูความสนใจไปได้นาน ในการพิจารณาลักษณะนิสัยตัวละคร ควรตั้งแนวดังนี้ ตัวละครตัวไหนสำคัญแก่นเรื่อง หรือแก่ความคิดเห็นและปรัชญาของผู้ประพันธ์ มีตัวละครตัวไหนในเรื่องนั้นทำให้เนื้อเรื่องมีรสขึ้นในทางใด ตัวใดควรถือเป็นตัวเอก เกี่ยวเนื่องกับเนื้อเรื่องหรือไม่...”

เมื่ออ่านนวนิยายเรื่องนี้ ผู้อ่านจะเห็นวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงนับแต่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ประการสำคัญเรื่องหนึ่งคือ การที่คนธรรมดาสามัญ ไม่มีสถานบรรดาศักดิ์ จะต้องเข้ามารับรู้และเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า “การเมือง” และคำว่าการเมืองนี้ก็ได้อำนาจขึ้นมาจากความหมายเชิงลบเสียตั้งแต่ที่คำคำนี้ได้ถือกำเนิดขึ้นมา ว่าเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจ จะเพื่อประโยชน์ส่วนหรือส่วนรวมก็ตามที ซึ่งหากเรามองดูลักษณะการเมืองการปกครองในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่ถ่ายทอดเหตุการณ์ผ่านตัวละครนั้นเป็นต้นมา เราจะเห็นว่าระบบการเมืองมีเพียงระบบราชการเท่านั้นที่มีอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองหรือที่เรียกว่า “ระบอบการเมืองแบบ อำมาตยาธิปไตย” การตัดสินใจต่างๆของ

รัฐบาลล้วนมาจากการริเริ่มของระบบราชการ และอาศัยความเห็นชอบของระบบราชการเป็นส่วนในการตัดสินใจนโยบายต่างของรัฐ เพราะในช่วงนี้กลุ่มนอกระบบราชการอาทินักธุรกิจ กรรมกร ชาวนามีน้อยและไม่เข้มแข็ง นอกจากนี้ระบบการเมืองที่อิงอยู่บนฐานของระบบราชการได้แพร่อิทธิพลเข้าสู่ภาคธุรกิจในรูปแบบของรัฐและร่วมมือกับนักธุรกิจในการดำเนินงานธุรกิจเอกชนและผู้นำในช่วงดังกล่าวล้วนมาจากกระบวนราชการโดยเฉพาะทหาร เหตุการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้จากการถ่ายทอดผ่านความคิดและการกระทำของวีรบุรุษตัวละครสำคัญผู้เป็นสามีของฉอฉวน คือในขณะที่วีรบุรุษเรื่องในตำแหน่งหน้าที่การทหาร วีรบุรุษได้มีการติดต่อทำธุรกิจการค้ากับนายโก โดยให้ฉอฉวนนำเงินไปให้นายโกคอยซื้อทองขายทอง เมื่อมีกำไรก็จะได้อำนาจเงินมาไว้ในยามขัดสน ซึ่งฉอฉวนเองก็ได้รับผลกำไรจากการซื้อขายทองมาใช้จ่ายในครอบครัวอยู่อย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้จะรู้สึกตะขิดตะขวงใจเกี่ยวกับนายโกว่าอาจจะค้าของหนีภาษีก็ตาม แต่ฉอฉวนก็ไม่ได้ขัดขืนสามีหรือคิดจะติดตามเรื่องราว ดังความที่ว่า

“หน้าที่ของหล่อน มีอยู่เพียงดูแลลูกให้ดีที่สุดขยันและประหยัดที่สุด ส่วนนายโกซึ่งฉอฉวนก็เคยรู้จักแล้ว เขาจะซื้อสัณฑ์สุจริตอย่างที่มีกำไรหรือไม่ ฉอฉวนจะมีทางรู้ได้อย่างไร เงินจำนวนนี้เป็นของวีรบุรุษ เมื่อเขาเต็มใจมอบให้แก่คนที่เขาเชื่อถือ ฉอฉวนก็ทำตาม” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๑๓๐-๑๓๑)

สิ่งที่เด่นชัดสิ่งหนึ่งในนวนิยายเรื่องนี้ก็คือ การที่ตัวละครเอกของเรื่องที่เป็นผู้หญิงคือ ฉอฉวน ต้องเข้ามามีบทบาทอยู่ในเวทีสังคมและการเมือง เพราะฉอฉวนได้กลายมาเป็นท่านผู้หญิงฉอฉวนของพลเอกวีรบุรุษ รัฐบุรุษผู้มีอำนาจในแผ่นดินไทยในสมัยนั้น ซึ่งมีทั้งคนรัก ศัตรู และคนชิงชังเป็นจำนวนมาก แต่ดูเหมือนว่าฉอฉวนจะเป็นตัวละครที่ไม่ค่อยเข้าใจในคำว่า “การเมือง” มากนัก เพราะถูกจำกัดความอยากรู้อยากเห็นจากสามีและคนรอบข้างว่าเป็นผู้หญิงไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ดังความตอนหนึ่งที่ฉอฉวนคิดในใจหลังจากที่ได้รับจดหมายจากเธอว่า

“วีรบุรุษได้พูดว่า เรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งคนเริ่มเรียกว่าการเมือง ไม่เกี่ยวกับฉอฉวนเพราะเป็นผู้หญิง แต่มันก็เกี่ยวกับทุก ๆ คนเป็นส่วนรวม แต่เธอเป็นผู้ชาย มันจะเกี่ยวกับทุกกับเธอใช่ไหม ฉอฉวนก็เกิดอยากรู้อยากเข้าใจขึ้นมาอย่างมาก แต่หล่อนจะพูดกับใครจะถามใคร ฉอฉวนเดาได้ว่าถ้าหล่อนถามคุณหลวงกล้าฯ

คุณหลวงคงพูดว่า ‘เป็นผู้หญิงอย่าไปเอาใจใส่เลย’ แต่ความเป็นผู้หญิงนี่ก็คือการเป็นเมีย เป็นพี่ เป็นแม่ผู้ชายไม่ใช่ไร แล้วในเมื่อผู้ชายยุ่งเกี่ยวกับการเมือง จะไม่ให้ผู้หญิงยุ่งเกี่ยวกับการเมืองได้อย่างไร” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐, น. ๑๔๐)

จากคำกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงมีข้อจำกัดในการรับรู้เรื่องราวความเป็นไปของบ้านเมืองที่เขาเรียกว่า “การเมือง” รวมถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นสงคราม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศ การเกิดรัฐประหารหลายครั้งหลายคราซึ่งวิฑูรก็เคยเข้าร่วมทำรัฐประหารด้วย ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นอาจไม่ได้เป็นเพราะฉ้อฉลเป็นผู้หญิงเพียงอย่างเดียว หากแต่ฉ้อฉลไม่ได้รับการศึกษาในระดับสูงซึ่งผู้หญิงในสมัยนั้นเริ่มให้ความสำคัญกับการเรียนเป็นจำนวนมาก บทบาทที่ฉ้อฉลได้รับจึงไม่สามารถแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือเข้าใจคำว่า “การเมือง” ได้ รวมทั้งไม่มีสิทธิแสดงความคิดเห็นหรือโต้เถียงใด ๆ ได้ เพราะฉ้อฉลไม่มีความรู้พอที่จะเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองและคำว่า “การเมือง” ซึ่งเริ่มต้นด้วยความหมายเชิงลบตั้งแต่ยุคสมัยแรก ๆ ที่มันได้ถือกำเนิดขึ้นมาว่า เป็นเรื่องของการเล่นชิงอำนาจ จะเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนรวมก็ตามที่

นวนิยายเรื่องนี้ยังสะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนในสังคมสมัยนั้นว่าคนไทยควรได้รับการศึกษาไม่ว่าจะหญิงหรือชาย เพราะการศึกษาจะช่วยพัฒนาความคิดไม่ว่าจะพูดจะทำอะไรก็ดูจะมีแต่คนเชื่อถือ อีกทั้งยังสามารถแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่ตนเห็นว่าถูกหรือผิดได้โดยไม่มีใครมาว่าตนได้ว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้ จะเห็นได้จากตัวละครสำคัญหลาย ๆ ตัวในนวนิยายเรื่องนี้ที่ได้รับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นเมื่อน้องชายของฉ้อฉลได้ศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยหลังจบชั้นมัธยมจนกลายเป็นคุณหมอบที่ดีหรือวิฑูรตัวละครสำคัญก็เลือกที่จะไปศึกษาต่อทางด้านวิชาทหารที่ประเทศเยอรมันเป็นเวลา ๒ ปี ทั้งที่แต่งงานมีลูกกับฉ้อฉลแล้วก็ตาม หลังจากที่วิฑูรกลับมาจากต่างประเทศนั้นเขาก็ดูมีความสำคัญต่อผู้ที่เขาคบหาสมาคมด้วย อาการกิริยาก็ดูเป็นผู้มีความมั่นใจมากขึ้น รวมถึงคำพูดของเขาที่ไม่ว่าจะพูดอะไรก็ดูมีคนอื่นว่าเขาเป็นคนพูดจาดีเหตุผลไม่มีใครกล้าโต้เถียง เหมือนที่ฉ้อฉลรู้สึกในใจว่า

“ยิ่งเวลาผ่านไปนายพันโทวิฑูร ก็ดูเป็นนายทหารหนุ่มที่มีคนใส่ใจที่จะเข้าใจชีวิตสนิทสนม นานแล้วที่ฉ้อฉลเกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าหนึ่งที่หล่อนไม่ได้ยินใคร

ได้เทียบกับวิฑูร คำพูดของเขาเปล่งออกมาทุกประโยคซึ่งเขาก็ไม่ค่อยเปล่งพยางค์หรือ
มักจะมีคนเห็นความคมคาย ความมีเหตุผล” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐,
น. ๑๕๓)

การให้ความสำคัญกับการศึกษาที่ว่านี้ยังสะท้อนความรู้สึกนึกคิดผ่านตัว
ละครสำคัญในฐานะผู้หญิงอีกตัวหนึ่ง คือ ท่านกำยาน ท่านอยากให้ผู้หญิงหรือคนที่
ท่านรักอย่างฉ้อฉลและคุณแจ้วได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงขึ้นไป เพื่อจะได้มี
อนาคตที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะทำอะไรก็ไม่มีใครมาดูถูกได้ว่าเป็นคนไม่มีความรู้ ความ
ห่วงใยที่ท่านกำยานถ่ายทอดมาสู่ฉ้อฉลในเรื่องการศึกษานั้นยังแฝงความคิดความ
รู้สึกให้ผู้อ่านได้เข้าใจในบทบาท และสถานภาพของผู้หญิงในสมัยนั้นว่า หากผู้หญิง
ไม่ได้รับการศึกษา ก็ไม่สามารถที่จะแสดงความคิดเห็น หรือทำอาชีพการงานที่เท่า
เทียมได้เหมือนกับผู้ชาย ซึ่งฉ้อฉลเลือกที่จะไม่ศึกษาต่อหลังจากที่เธอเรียนจบชั้น
ม.๕ บทบาทและสถานะของเธอจึงตกอยู่ใต้อำนาจของสามี ไม่สามารถแสดงความคิด
เห็นใด ๆ ได้เหมือนคนอื่นและไม่มีสิทธิ์โต้เถียงได้เพียงเหตุผลที่เธอเข้าใจคิดว่าตัว
เธอไม่ได้เล่าเรียนต่อตามคำแนะนำของท่านกำยาน ผิดกับคุณแจ้วที่ได้รับการศึกษา
จนจบปริญญาตรีทำให้เธอเป็นคนฉลาดรู้เท่าทันผู้อื่น และสามารถเป็นที่ปรึกษาและ
ที่พึ่งของคนที่เรารักอย่างฉ้อฉลและคุณเกรินได้เสมอ เพราะการศึกษาเล่าเรียนทำให้
เป็นผู้มีความคิด มีคำแนะนำดี ๆ มากขึ้น และสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองไม่ต้อง
อาศัยหรือพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้อื่น

นวนิยายเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนชนชั้นนำในสังคมทั้งผู้ดี
เก่าและผู้ที่มีอำนาจใหม่ซึ่งกลายเป็นบุคคลชั้นนำของสังคม ที่ต่างก็มีความรู้สึก
นึกคิดและวิธีการจัดการชีวิตของคนที่แตกต่างกันไป อย่างเช่น นายวิฑูรสามัญชนธรรมดา
ทั่วไปเปลี่ยนจากชายหนุ่มที่มีท่าทางโก้เก๋ มีทิฐิขึงขังแต่ไม่แข็งกระด้าง มีอาการ
ภูมิใจในตนเองโดยไม่ดูหมิ่นฐานะของผู้อื่น เขาเปลี่ยนจากบุคลิกลักษณะเหล่านี้ เป็น
คนที่แน่ใจว่าเขาเป็นผู้ทรงอำนาจ บางครั้งก็แสดงออกปฏิกิริยาและวาจาอย่างผู้ที่มั่นใจ
ในความสำเร็จตนว่ายิ่งใหญ่กว่าผู้อื่นในหมู่ที่สังสรรค์กันอยู่ อีกทั้งกลายเป็นคน
หลงใหลในอำนาจจนกลายเป็นบุคคลชนชั้นนำในสังคม มีผู้คนรายล้อมมากหน้า
หลายตาที่คอยสรรเสริญเยินยอ แต่น้อยคนนักที่จะเข้ามาด้วยความจริงใจ คน
เหล่านี้ล้วนจะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากผู้มีอำนาจเท่านั้น และอำนาจที่

นายวิฑูรย์ได้รับก็เป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืนเพราะเขาหลงใหลในอำนาจมากเกินไปจึงทำให้
วิฑูรย์พบจุดจบที่ไม่ดีของชีวิต ผิดกับคุณเกรินผู้มีการศึกษา มีชาติตระกูลที่ดีพร้อม
อย่างผู้ดีเก่า แต่คุณเกรินเป็นคนไม่หลงใหลในอำนาจ ขสตาบรรดาศักดิ์ เงินทอง
หรือทรัพย์สินใด ๆ จากผู้อื่น และพอใจในชีวิตที่ตนมีอยู่ ทำให้ชีวิตของคุณเกรินมี
ความสุขเพราะไม่ต้องแย่งชิงอำนาจกับผู้อื่น

ข้อความที่ได้อ่านใช้ขึ้นต้นจดหมายถึงลูกชายที่เรียนอยู่เมืองนอก เป็น
ข้อความในย่อหน้าสุดท้ายตอนจบของเรื่องทุติยวิเศษที่ว่า

“กลองลูกรัก กลองกับแม่ก็คงจะเห็นภาพอะไรไม่ตรงกันเพราะเกิดกัน
คนละยุค ต่างวัยต่างรุ่นกัน แต่แม่ขอให้กลองเป็นลูกของแม่ ให้เหมือนคุณพ่อเฉพาะ
ที่ความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว อย่าถูกโชคชะตาพาไปให้มีบุญวาสนาเกินกว่าที่คุณสมบัติ
อื่น ๆ ของลูกจะช่วยรักษาไว้ได้นะลูกนะ” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ๒๕๕๐,
น. ๔๒๐-๔๒๑)

แสดงถึงเนื้อหาหลักและหัวใจของเรื่องที่สำคัญ ถึงความเปลี่ยนแปลงของ
ยุคสมัย การไต่ขึ้นและร่วงลงของอำนาจ ขสตาบรรดาศักดิ์ สิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินไป
อย่างรวดเร็วนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปีที่ลูกสาวคนแรกของเธอเกิด
นั้น ส่งผลกระทบใหญ่หลวงกับความรู้ตึกนึกคิดของผู้คน นวนิยายเล่มนี้ของ
ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ จึงเป็นหลักฐานชั้นยอดที่แสดงให้เห็นบางส่วนของ
ความคิด ความเป็นไปของผู้คนในเหตุการณ์ช่วงนั้น อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความเป็
นไปในโลก ในสังคมและในตัวตนมนุษย์ด้วยคำเสลสลวยของภาษาไทย ทุกคำที่
ม.ล. บุญเหลือใช้เต็มไปด้วยพลังและสามารถสร้างสุนทรียภาพเพื่อก่อให้เกิดความ
รู้สึกประทับใจแก่ผู้อ่านได้ไม่รู้ลืม

บรรณานุกรม

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. (๒๕๑๑). ทุติยวิเศษ. กรุงเทพมหานคร:
แพร่พิทยา.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. (๒๕๑๑). วิเคราะห์วรรณคดีไทย.
กรุงเทพมหานคร

โครงการตำรา. สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคม. สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.